

SİYASETNÂME YAZIM GELENEĞİNDE BOSNA-HERSEKLİ ÂLİMLERİN ROLÜ

THE ROLE OF BOSNIAN-HERZEGOVINIAN SCHOLARS IN THE TRADITION OF POLITICAL WRITING

Faruk Yılmaz¹

Özet: Siyasetnâme yazım kültürünü, İslam Tarihi'nin ilk dönemlerine götürmek mümkündür. İlk olarak Kur'ân-ı Kerim ve Hadisler bu kültürün bir parçası olmakla birlikte, Abbasiler ve sonraki İslam Devletlerinin tamamında siyasetnâme eserleri yazılmıştır. Devlet yönetimini temel alan bu eserler, Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesinde de var olmuştur. Aynı zamanda tarihimizde yazılmış birçok siyasetnâme örneği, dönemin siyaset anlayışını da bize yansıtmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Balkanlar'da doğmuş birçok âlim, siyasetnâme türü eserler yazmıştır. Biz çalışmamızda geleneğimizde yer almış ilk olarak nasihat-nâme; daha sonra da siyasetnâme ve zamanla ıslahatnâme olarak gelişen siyasetnâme yazım geleneğinden söz edip, Bosna-Hersek'li âlimlerin yazdığı siyasetnâme türü eserleri ele alıp, bu kültürün seyrini ortaya çıkartmaya çalışacağız. Türkiye Yazma Eserler Arşivi'nin taranması sonucu bulduğumuz üç siyasetnâme yazarının eserlerini incelemek suretiyle bu yazım sürecinin serencamını ortaya çıkartacağız. Bosnalı siyasetnâme türü eser veren âlimlerden Bosna'da doğup müderrislik ve kadılık yapan Nergisîzade Mehmed Bosnevî'nin "el-Vasfû'l-kâmil fî ahvâl'l-vezîri'l-âdil" adlı eserini, Bosnalı Hasan Kâfî'nin "Usûlü'l-hikem fî nizâmi'l-âlem" adlı eserini ve Bosnalı Hilmi Baba'nın "Risâle fi's-siyâse" adlı eserini siyasetnâme türü eserler arasında görmemiz mümkündür. Bu eserler, devrin siyasi anlayışını ve devlet düzeni ve yönetiminin nasıl olması gerektiğine dair bize bilgiler vermektedir. Aynı zamanda devrin tarihi ile ilgili bilgiler içermektedir. Ve asırlarca devam eden siyasetnâme yazım geleneğinin Balkanlarda varlığını da bize göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyasetnâme, Bosna-Hersek, Kültür

1 PhD Student, Osmangazi University, feyruk.43frk@gmail.com

Abstract: It is possible to take the culture of writing *siyasetnâme* to the early periods of Islamic History. Although the Holy Quran and Hadiths were first a part of this culture, political books were written in the Abbasids and all subsequent Islamic States. These works, which are based on state administration, also existed within the Ottoman Empire. At the same time, many examples of political books written in our history also reflect the understanding of politics of the period. Many scholars born in the Balkans during the Ottoman Empire wrote works such as politics. In our study, the first thing that has taken place in our tradition is advice; Then, we will talk about the politics of politics and the tradition of writing politics that developed as reforms over time, and we will try to reveal the course of this culture by dealing with the works of politics written by scholars from Bosnia and Herzegovina. We will reveal the essence of this writing process by examining the works of three political writers we found as a result of scanning the Turkish Manuscripts Archive. Nergisîzade Mehmed Bosnevî, who was born in Bosnia and worked as a muderris and judge, one of the Bosnian scholars who produced works in the form of political books, wrote his work titled “el-Vasfû’l-kamil fî ahvâlî’l-vezîrî’l-âdil”. Bosnian Hasan Kâfî’s “Usûlû’l-hikem fî nizâmi’l-âlem” and Bosnian Hilmi Baba’s “Risâle fî’s-siyâse” is possible to see his work named and among the types of politician works. These works give us information about the political understanding of the period and how the state order and administration should be. It also contains information about the history of the era. And it also shows us the existence of the centuries-long tradition of writing political books in the Balkans.

Keywords: *Siyasetnâme*, Bosnia-Herzegovina, Culture

Giriş

Siyâsetnâme, Arapça “siyâset” ve Farsça “nâme” kelimelerinden oluşturulmuş ve devlet adamlarına siyaset sanatı hakkında bilgi vermek ve tavsiyelerde bulunmak amacıyla yazılmış kitap veya bu kitapların oluşturduğu tür anlamında kullanılır. (Adalıoğlu, 2009: 304) Tarih içerisinde farklı bölgelerde ve farklı ilim adamlarının yazdığı bu tür eserler, siyâsetnâme yazım kültürünün dikkate değer olduğunu göstermektedir.

İslam dünyasında siyâsetnâmeler, belli kurallar gözetilerek yazılmış² ve zamanla bir yazım geleneği oluşturulmuştur. Hulefâ-yi Râşidiîn döneminde ilk örneklerini gördüğümüz bu gelenek, Emevîler ve Abbasîler dönemlerinde de devam ettirilmiştir. (Zencânî, 2019: 12-13) İbnü'l-Mukaffa'nın “Risâletü's-sahâbe”si, Câhiz'in “et-Tâc fî ahlâkı'l-mülûk” adlı eseri, Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin “Âdâbü'l-mülûk” adlı eseri, Mâverdi'nin “el-Ahkâmü's-sultâniyye”, Teshîlû'n-nazar ve ta'cîlû'z-zaffer fî ahlâkı'l-melik ve siyâseti 'l-mülk, Kavânînü'l-vizâre ve siyâsetü'l-mülk adlı eserleri bu devrin siyâsetnâmeleri arasında zikredilebilir. (Adalıoğlu, 2009: 304)

İslâm dünyasının diğer bölgelerinde de siyâsetnâme türü eserlere rastlamak mümkündür. Gaznelilerde Sebük Tegin'in “Pendnâme”si ve Yusuf Has Hacib'in “Kutadgu Bilig” adlı eserini sayabiliriz.³ (Adalıoğlu, 2009: 304) Selçuklular döneminde de bu tür eserler oldukça fazla kaleme alınmıştır. Gazzâlî'nin “Nasîhatü'l-mülûk”ü, Ahmed b. Sa'd b. Mehdî ez-Zencânî'nin “el-Letâ'ifü'l-Alâ'iyye fî'lfazâ'ilî's-seniyye” adlı eseri, Necmeddîn-i Dâye'nin “Mirsâdü'l-ibâd mine'l-mebde ile'l-me'âd”ı, Nizâmeddin Yahyâ b. Saîd b. Ahmed'in “Kitâbü Hadâ'iki's-siyer fî âdâbi'l mülûk” adlı eserleri Selçuklular coğrafyasında yazılan siyâsetnâmelerdir. (Adalıoğlu, 2009: 304)

Diğer İslâm devletleri gibi Osmanlı İmparatorluğu zamanında da birçok siyâsetnâme türü eser mevcuttur. Osmanlı'da bu türün ilk eserlerini çevriler olarak görmekteyiz. Bunlar “Kelîle ve Dimne”, “Kabûsnâme”, “Mirsâdü'l-ibâd”,

2 İslam dünyasındaki siyâsetnâmelerin yazımında takip edilen metotlar için bkz: Adalıoğlu, agm. , 37/304-306; aynı müellif, “Siyasetnâmeler'in Klasik Kaynakları”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-22, Cilt: 5, Sayı: 2, Aralık 2004; aynı müellif, “Bir Siyasetnâme Olarak ‘Kutadgu Bilig’”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi/Journal of Studies in Turkology*, Sayı 34, Güz, Konya 2013; aynı müellif, “Siyaset Kültürü Ve Sebüktegin'in *Pendname*'si Üzerine Değerlendirmeler”, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, IV (11), İstanbul 2017; Zencânî, *Alâeddin Keykûbat'a Sunulan SİYASETNÂME*, Hazırlayan: Hasan Hüseyin Adalıoğlu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019.

3 Detaylı bilgi için bkz: Hasan Hüseyin Adalıoğlu, “Bir Siyasetnâme Olarak ‘Kutadgu Bilig’”, aynı müellif, “Siyaset Kültürü Ve Sebüktegin'in *Pendname*'si Üzerine Değerlendirmeler”.

“et-Tibrü’l-mesbûk”, “Sırrü’l-esrâr”, “Zahîretü’l-mülûk” adlı eserler olarak sayılabilir. Bu dönem yazılan ilk siyâsetnâme ise Şeyhoğlu Mustafa’nın “Kenzü’l-küberâ ve mehekkü’l-ulemâ” adlı eserdir. (Yılmaz, 2009: 306-307)

II. Murad döneminde telif edilen diğer siyâsetnâme, Kasım b. Seydî el-Hâfız Ankaravî’nin “Enîsü’l-celis”’idir. Musannifek’in Vezîriâzam Mahmud Paşa adına yazdığı, onun da Fâtih Sultan Mehmed’e sunduğu “Tuhfetü’s-selâtîn” de siyâsetnâme türü bir eserdir. Bir diğer eser, Kanûnî Sultan Süleyman döneminin devlet adamlarından Lutfi Paşa’nın “Âsafnâme”sidir. Yine bu türdeki önemli siyâsetnâmeler içinde “Kitâbü Mesâlihi’l-müslimîn ve menâfii’l-mü’minîn”, “Nushatü’s-selâtîn”, “Hırzû’l-mülûk”, “Usûlü’l-hikem fî nizâmî’l-âlem”, “Kitâb-ı Müstetâb”, “Koçi Bey Risâlesi”, “Kanûnnâme-i Sultânî li-Azîz Efendi”, “Düstûrû’l-amel li-ıslâhi’l-halel”, “Telhîsü’l-beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân”, “Nesâyihü’l-vüzerâ ve’l-ümerâ ve Nasîhatü’l-vüzerâ” “Şemsü’l-İrşâd Li Sultân Reşâd” adlı eserler sayılabilir. (Yılmaz, 2009: 306-307; Fodor, 1986: 217-240; Adalıoğlu, 2015: 12-13)

İslâm dünyasının dışında dünyanın diğer bölgelerinde de bu tür eserlere rastlamak mümkündür. Özellikle Roma İmparatorluğu bünyesinde birçok siyâsetnâme görmektediriz. 6. Yy.’da ilk örneklerini Bizans’ta görmek mümkündür. Hükümdarlara ayna olarak tasvir edilen bu tür eserler, Bizans tarihi süresince varlığını sürdürmüştür. 16. Yy.’da dahi Agapetos gibi kişiler tarafından yazılmış bu türdeki eserlere rastlamaktayız. (Krumbacher, 1897: 456-457) Bizans siyâsetnâmeleri, yapı itibarıyla Arap ve Fars siyâsetnâmeleri ile benzer içeriğe sahiptir. Amaç, İmparatorlara siyasi anlamda destek vermek ve yeri geldiğinde kutsal kitaplardan pasajlarla veya tarihten örneklerle bunu desteklemektir. (Barker, 1995: 62-63)

Rumelili Âlimlerin Siyâsetnâme Yazım Kültürüne Katkıları

Rumeli bölgesinin Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmesinin ardından zamanla bu bölgede doğmuş veya yetişmiş bir takım âlimler ve devlet adamları, siyâsetnâme yazım geleneğini devam ettirdiler. Bu âlimler tarafından bazı müstakil siyâsetnâmelerin yanında çokça meşhur siyâsetnâmelerin tercümeleri yapılmış ve geçmişte olduğu gibi Padişahlara veya devlet adamlarına sunulmuştur. Biz bu başlık altında bu eserlerden kısaca bahsedeceğiz.

Aşık Çelebi Prizenî tarafından II. Selim için iki adet siyâsetnâme Türkçeye çevrilmiştir. Birincisi, Muhyiddin Mehmed Hatibzade’nin Arapça siyâsetnâmesi; (Çelebi: 540) diğeri ise, İbn Teymiyye’nin “es-Siyâsetü’ş-şer’iyye fî ıslâhi’r-râî ve’r-ra’iyye” adlı eseridir.⁴

4 Aşık Çelebi’nin bu eseri, (Mi’râcû’l-eyâle ve minhâcü’l-adâle) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine’de 1768 numaralı; Revan’da ise, 1610 numaralı olarak kayıtlıdır.

Kanuni Sultan Süleyman devrinde çeşitli görevlerde bulunmuş Lütî Paşa İşkodravî, “Âsafnâme” adlı bir siyâsetnâme yazmıştır. Bu hem ilk örneklerden olması, hem de bir vezir tarafından yazılmış olması nedeniyle oldukça önemlidir. (İpşirli, 2003: 204-206)

Göriceli Koçi Bey, Sultan IV. Murad ve I. İbrahim’e siyâsetnâme türünde birer risale kaleme aldı. IV. Murad’a sunduğu eser, devletin durumunun kötülüğünden bahseder ve birtakım tavsiyelerde bulunur. Aynı şekilde Sultan İbrahim’e de saltanat yolculuğunda rehber olmak amacıyla ikinci risaleyi yazar ve Sultan’a takdim eder. (Rosenthal, 1968: 226-227; Röhrborn, 1973: 84-90; Akün, 2002: 143-148)

Pertevî Ali Efendi’nin “Düsturu’l-Vüzerâ Tercümesi” adlı eseri, Maverdî’nin “Kavaninü’l-Vüzerâ” adlı siyâsetnâmenin tercümesidir. Sultan İbrahim’in veziri Mehmed Paşa’ya sunulmuştur.⁵ (Atik, 2020: 23-29) Yine tahmini bu dönemlerde Budinli Abdullah Efendi tarafından da “Nizâm-ı Devlet Şerhi” adlı siyâsetnâme tarzı bir eser kaleme alınmıştır.⁶

Seyyid Mehmed Lütî Ürgübî tarafından Gazzali’nin “Nasihatü’l-mülk” adlı siyâsetnâmesinin tercümesini telif etmiş ve Mehmed Hüsrev Paşa’ya sunmuştur.⁷ İbrahim Rahmi Giridî tarafından “Vâsıtatü’s-Sülûk fî Siyâseti’l-Mülûk” adlı yazılmış olan eser, İbn Zeyyan’ın siyâsetnâmesinin tercümesidir. (Çolak, 2003: 378)

Osmanlının son dönemlerinde yaşamış Giridli el-Hac Ahmed Efendi’nin “Nasihât-nâme” adlı risalesi, siyâsetnâme türü eserler arasında sayılabilir.⁸ Yine aynı dönemde Tunuslu Hayrettin Paşa, İslam dünyasının çöküş sebeplerini araştırmış ve bu probleme karşı çözüm üretmek istemiştir. Onun “Akvemü’l-mesâlik fî ma’rifeti ahvâli’l-memâlik” adlı eseri, Osmanlının son devrinde kaleme alınmış bir siyâsetnâme türü eserdir. Eser, Tunus’ta basılmış ve Avrupa ile İslam dünyasının karşılaştırılması yapılmıştır. (Abu-Lughod, 1976: 9-12; Çetin, 1998: 57-60; Çetin, 1989: 17-26) Bosna-Hersekli âlimlerin siyâsetnâme literatürüne katkısını sonraki başlıkta inceleyeceğiz.

5 Pertevî Ali Efendi’nin bu eseri, (Düstüri’l-Vüzerâ Tercümesi) İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi’nde, ty no: 1669/3919 olarak; diğer nüshalar ise, Süleymaniye Kütüphanesi/ Esad Efendi, 2587, Hüsrev Paşa Kütüphanesi, 297,298,300 olarak kayıtlı bulunmaktadır.

6 Budinli Abdullah’ın “Nizâm-ı Devlet Şerhi” adlı eseri, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1865 numaralı yerde bulunmaktadır.

7 Mehmed Lütî Ürgübî’nin “Nesâyihi-i Müluk Tercümesi” adlı eseri, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, 294’te kayıtlıdır.

8 Giridli el-Hac Ahmed’in “Nasihât-nâme” adlı eseri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, h. 393’te bulunmaktadır.

Bosna-Hersekli Âlimlerin Siyâsetnâme Yazım Geleneğindeki Roller

Osmanlı devri siyâsetnâmeleri incelendiğinde Bosna-Hersek'te doğmuş veya yetişmiş siyâsetnâme yazarlarının diğer Rumelili Âlimlere göre sayısının daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Bu âlimler, gerek geçmiş siyâsetnâmelerin tercümelerini yaparak, gerekse de müstakil siyâsetnâmeler telif ederek bu yazım geleneğine katkıda bulunmuşlardır. Biz bu bölümde Bosnalıların bu gele- neğe katkısından ve Nergisîzade Mehmed Bosnevî, Hasan Kâfî ve Bosnalı Hilmi Baba'nın eserlerini tanıtacağız.

Nergisîzade Mehmed Bosnevî ve Eseri

Nergisîzade Mehmed, babası Ahmed Efendi'nin kadılık yaptığı Saraybosna'da dünyaya geldi. Saraybosna ve İstanbul'da eğitim aldı. Selanik'te, Bosna-Hersek'te, Elbasan'da ve Manastır'da görev yapan Nergisîzade, Revan Seferi'nde görev alır ancak ordu henüz İzmit'e varmadan Gebze yakınlarında bir bataklıkta atından düşerek 1044'te (1635) öldü. (Çaldak, 2006: 562-563)

“el-Vasfû'l-Kâmil fi Ahvâli'l-Vezîri'l-Âdil” adlı eseri, müstakil bir siyâsetnâme ol- mayıp, zamanının Budin Valisi Murtaza Paşa'nın gazalarını ve hayatından kesit- leri “beş vasf” yani beş bölümde ele almıştır. Yazar, eseri Banyaluka'da kaleme almıştır. Aynı zamanda eser, “Gazavât-ı Murtazâ Paşa” olarak da bilinmektedir. (Çaldak, 2006: 562-563; Oluk, 2007: 7) Eserin, birden fazla nüshası yazma eserler kütüphanelerinde mevcuttur.⁹

Eseri siyâsetnâme kategorisinde almamızın nedeni, eserde Murtaza Paşa'nın hayatının yanında geçmişte yaşanmış birçok olayı kısaca anlatması ve yö- neticilere “*Sultan olmak sağlam adamlar ile mümkündür. Adamlar ise ancak mala sahip olmakla mümkündür. Mal, imar ile elde edilir. İmar ise adalet ve siyaset ile elde edilir.*” (Nergisîzade: 66b) gibi bir takım öğütler vermesidir. Eserin birçok yerin- de bu tarz yönetim ile alakalı sözlerle yer verilmiştir. Eserin tamamında birçok beyit yer almakla birlikte¹⁰ eserde Arapça sözler ve ayet parçacıklarına da yer verilmiştir. (Nergisîzade: 65a)

Eser klasik siyâsetnâmelere benzerliği açısından incelendiğinde eserin, diğer siyâsetnâmeler gibi geçmiş meşhur isimlerin bazı hayat hikâyelerini anlatıp,

9 Nergisîzade Mehmed Bosnevî'nin “el-Vasfû'l-Kâmil fi Ahvâli'l-Vezîri'l-Âdil” adlı eserinin nüshaları: Bursa İnebey Kütüphanesi, Genel 920; Beyazıt Kütüphanesi, 920; Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan 320; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 297.815; Nuruosmaniye Kütüphanesi, 923.1.

10 Beyit: Meyhane başında bir derviş gibi boş gezenler, şahlar şahının tacını alıp satarlar. (Nergisîzade: 65b)

nasihat verici bir metin halini aldığını görmekteyiz. Mesela Nuşirevan, (Nergisî-zade: 66a) Endeşir-i Babek, (Nergisîzade: 66a), Yezdicerd (Nergisîzade: 66b) gibi önemli isimlere yer vermiştir.

Bosnalı Hasan Kâfî ve Eseri

Hasan Kâfî, 951 (1544)'de Bosna-Hersek'teki Akhisar (Prusac) kasabasında doğdu. Öğrenim hayatına on iki yaşında iken Akhisar'da başladı. 974 (1566) yılında İstanbul'a giderek dokuz yıl kadar medresede okudu. Daha sonra Akhisar'da kadılık yaptı. Hayatı boyunca bir takım devlet görevlerini yerine getirdi. 1025 (1616) tarihinde vefat ettiği bilinmektedir. (Aruçi, 1997: 326-327)

Müellifin “Usûlü'l-hikem fî nizâmî'l-‘âlem” adlı devlet yönetimine dair yazdığı bu eser, oldukça önemlidir. III. Mehmed'in Eğri seferine katılmak üzere Akhisar'dan ayrıldıktan sonra Arapça olarak yazdığı bu eserini Eğri Kalesi'nin fethi ve Haço-va zaferinden sonra (1005 (1596)) bazı devlet adamlarına sundu. Kendisine eseri Türkçe'ye çevirip şerh etmesi tavsiye edildi. Hasan Kâfî bir sene sonra eserin açıklamalı tercümesini yaparak tekrar İstanbul'a gitti. Kitap, Sadrazam Damad İbrâhim Paşa vasıtasıyla Padişaha sunuldu. (Aruçi, 1997: 326-327) Eser, Mustafa Sarıbiyık tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. (Sarıbiyık, 1989)

Yurtiçi ve yurtdışındaki kütüphanelerde Hasan Kâfî'nin eserinin birçok nüshası bulunmaktadır. Eser, içerik itibarıyla oldukça geniş tutulmuştur. Eser, Nergisî-zade'nin eserine nazaran tam bir siyâsetnâme özelliğini taşımaktadır. İçinde hükümdarların, devlet yöneticilerinin, filozofların ve tanınmış kişilerin hayat hikâyelerinden kesitler yer almaktadır. Yazar yaşadığı devirdeki insanların durumlarının manevi açıdan iyi olmadığını ve bunun sebeplerini düşünüp, eserini yazdığını ifade eder. (Kâfî: 2b-3a) Yazar devam ederek kendi zamanında görevlerin liyakatli kişilere verilmemesinden dolayı adaletin zayıfladığını ve güzel siyasetten uzaklaşıldığını söyler. Aynı zamanda bazı kişilerin kibirli oldukları, askerlerin yöneticilerinden korkmadıkları için ordunun durumunda ihmal olduğunu dile getirir. (Kâfî: 3b-4a) Eser, aynı zamanda diğer tarih kitaplarında bulunmayan kendi devrinin tarihi ile ilgili bilgileri de içermektedir.

Yazar, eserinde devletin idari taksimatından söz eder ve devrin âlimlerine ve âkilerine danışmaları gerektiklerini ifade eder. İlim adamlarının yetiştirilmesine de değinerek, bunların halka ve hükümdara dua etmeleri gerektiğinden söz eder. (Kâfî: 6a-7b) Aynı zamanda eserde çeşitli ayetlerden yararlanılmıştır. (Kâfî: 8b-9a) Eser genel olarak klasik siyâsetnâmeler ile benzerlik içermektedir. Eserde çok sayıda âlimlerin sözlerinden ve şiirlerinden alıntılar yapılmış ve genel itibarıyla siyasette adaletin önemi vurgulanmıştır.

Bosnalı Hilmi Baba ve Eseri

Hilmi b. Hüseyin Taşlıcavî Bosnevî, (Hilmi Baba) hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Müellif, İstanbul ve Medine de eğitim almış ve bir süre Şam'da yaşamıştır. Hilmi Baba'nın vefat tarihi ve yeri hakkında bilgi bulunmamaktadır. (Dinç, 2020: 107-108)

“Risâle fi's-siyâse” adlı eser, Meclis-i Meb'ûsân'a gayr-i müslim vekillerin dâhil edilmesi meselesine dair yazılmış Arapça bir risaledir. İçerik itibarıyla klasik dönem siyâsetnâmelerden farklıdır. Genel olarak siyasi bir risale olarak yazılmış fakat muhteva olarak çağdaş bir siyâsetnâme niteliği taşımaktadır. Dinç'e göre bu eser, Tanzimat dönemindeki düzenlemelere karşı çıkarak eski sistemin devam ettirilmesi gerektiğini savunan gelenekçi muhafazakâr kesimin fikirlerini yansıtır. (Dinç, 2020: 110)

Bosnevî, dönemin tarihi olaylarına tanıklık etmiş ve gayrimüslimlerin devlet meselelerinin görüşüldüğü mecliste yer almalarını eleştirmektedir. Eserinde bu meseleyi ayetlerle, hadislerle ve tefsir kitaplarından pasajlarla ele almıştır. Ve bu eleştiriyi aslında kazaskerin mecliste gayrimüslimlerin bulunmasının dinen caiz olabileceği sözüne yönelik yapmıştır. (Bosnevî: 3a-7b) Bosnevî, her ne kadar risaleyi kazaskere eleştiri mahiyeti ile yazmış olsa da, dönemin siyasi olarak kötü gidişatından söz etmesi ve bu sıkıntılı sürecin nasıl aşılabileceğine dair fikirler vermesi, eserin siyâsetnâme-ıslahatnâme literatürü içine dâhil edilebileceğini düşünüyoruz.

Müellif gayrimüslimlerin, Müslümanlara düşman olduklarını ayetlerle ele aldıktan (Bosnevî: 21a) sonra Endülüs'te yaşanan hadiselerden söz etmiş (Bosnevî: 19b-20a) ve Balkanlarda meydana gelen olayları anlatmıştır. O, yaşadığı dönemde idarecilerin yaptığı yanlışları sert bir üslupla eleştirerek, idarecilerin gayrimüslimlere meylederek onların fikirlerine kapıldıklarını anlatmaktadır. (Bosnevî: 20b) Yazar, Bosna'nın durumu hakkında da bazı bilgiler verir. Tanzimat dönemi politikaları neticesinde Bosna'nın ve civarındaki yerlerin Osmanlı'dan çıktığını söylemektedir. (Bosnevî: 8a-10a) Ayrıca o, adaletin de eşit olarak uygulanmadığını ve gayrimüslimlere müsamaha gösterildiğini dile getirir. (Bosnevî: 11a-b)

Bosnevî, bu kötü gidişatta vezirleri suçlu olarak görmektedir. (Bosnevî: 9b-10b) O, devlet başkanında bulunması gereken özelliklerden de söz ederek, onların liyakat sahibi ve Kureyş neslinden olmaları gerektiğini vurgular (Bosnevî: 13b) ve onlara itaat edilmesinin farz olduğunu söylemektedir. (Bosnevî: 14a) O, batı hukuk tarzının yerine şeriata uyulmasını da dile getirir. (Bosnevî: 22b)

Bu saydığımız müellifler dışında siyâsetnâmeleri tercüme eden Bosnalı âlimlerde mevcuttur. Bunlardan biri Maverdî'nin “Kavânünü'l-vizâre ve siyâsetü'l-mülk”

adlı Farsça eserini Türkçeye tercüme eden Hüseyin Hüsnü b. Sâlih el-Bosnevî'dir. Eser, “Zînetü's-sadâre fî tercemeti âdâbi'l-vezâre” adıyla çevrilmiştir.¹¹ Bir diğeri Allamek Muhammed b. Musa Bosnavî'dir. O, Zeynüddin b. Abdür-rauf Münavî'nin “Cevâhiru'l-muzî'a fî'l-ahkâmî's-sultaniyye” adlı siyâsetnâme-yi Türkçeye tercüme etmiştir. Bu eser, IV. Murad'a sunulmuştur.¹² Bir diğeri Bosnalı âlim, Ebu'l-Ferec'in “Tenbîhü'n-nâ'imî'l-güm'r 'alâ mevâsimi'l-'umr” adlı nasihatnâmesini Türkçeye çeviren Hersekli Mehmed Kamil'dir. Eser, İkâzü'l-ihvân adıyla çevrilmiştir.¹³ Esere aynı zamanda Hersekli Mehmed tarafından bazı ilaveler de yapılmıştır. (Aruçi, 1998: 235)

Sonuç

Siyâsetnâme türü eserler, sadece Müslüman âlimlerin yazdığı eserler değil, aynı zamanda gayrimüslim ilim adamlarının da kaleme aldıkları eserlerdir. Ortak özellikleri bulunan bu eserler, geçmiş hikâyelerden ve kutsal kitaplardan verilen örneklerle, toplumda var olan siyasi ve toplumsal kötü gidişatın düzeltilmesini salık verir. İslâm dünyasının neredeyse her devrinde örneklerini gördüğümüz bu eserlerin benzerlerini, Osmanlı İmparatorluğunda ve onun bünyesinde bulunan Balkan coğrafyasında da görmekteyiz.

Bu gelenek içinde var olan Bosna-Hersekli âlimler, müstakil veya tercüme olarak eserler yazmıştır. Hüseyin el-Bosnevî, Allamek Muhammed Bosnevî, Hersekli Mehmed gibi âlimler geçmiş siyâsetnâmeleri Türkçeye tercüme ederken; Nergisîzade Mehmed, Hasan Kâfî ve Hilmi Baba gibi âlimler de siyâsetnâme tarzı eserler kaleme almıştır.

Bu eserler incelendiğinde, klasik siyâsetnâmeler gibi nihai amacın siyasi yönetimin ve toplumsal bozukluğun sebeplerini ve bunlara karşı alınacak önlemlerin ele alındığını görmekteyiz. Bu önlemler, geçmişte yaşanmış önemli olaylardan çıkarılan derslerle ve kutsal kitaplarda ve dinî metinlerde yer alan pasajlarla açıklanmaya çalışılmıştır.

Ele aldığımız üç eser, bize siyâsetnâmenin çeşitlerini de göstermektedir. Nergisîzade'nin eseri, aslında bir biyografi olmakla birlikte, klasik siyâsetnâmelerdeki

11 Eserin bulunduğu yerler: Hüseyin Hüsnü b. Sâlih el-Bosnevî, Zînetü's-sadâre fî tercemeti âdâbi'l-vezâre, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY: 2729; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 1857.

12 Allamek Muhammed b. Musa Bosnavî'nin eseri, (Cevâhiru'l-muzî'a Tercümesi) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY: 2741 da bulunmaktadır.

13 Hersekli Mehmed Kamil'in eseri, (İkâzü'l-ihvân) Millet Kütüphanesi, AE. Şerhiyye 297.815.1. olarak kayıtlıdır.

içeriği bize göstermekte ve siyasi anlamda nasihat verici mesajlar içermektedir. İçerik olarak biraz daha Bizans devri siyâsetnâmelere benzemektedir. Hasan Kâfî'nin eseri, klasik siyâsetnâmelerle aynı içeriğe sahiptir. Hilmi Baba'nın eseri ise, Osmanlı'da gördüğümüz ıslahatnâme tarzı bir eserdir. Bu eser, siyâsetnâme tarzını korumakla birlikte, gerek sert dille yapılan eleştiriler, gerekse de bir reddiye olması yönünden diğer siyâsetnâmelerden farklıdır. Ayrıca kendi dönemindeki olayları da yansıttığından dolayı Osmanlı tarihçiliği için önemli bir eserdir. Bu üç eser, bize siyâsetnâme türü eserlerin çeşitlerini açık bir şekilde göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abu-Lughod, İbrahim. (1976). *The Islamic Influence on Khayr al-Din of Tunis*. Essays on Islamic Civilization (ed. D. Little). Leiden.
- Adaloğlu, Hasan Hüseyin. (2013). Bir Siyasetnâme Olarak 'Kutadgu Bilig'. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi/Journal of Studies in Turkology*. Sayı 34. Güz. Konya.
- Adaloğlu, Hasan Hüseyin. (2015). Bir Mevlevî Dedesi'nden Sultana Öğütler: "Şemsü'l-İrşâd Li Sultân Reşâd" Adlı Siyasetnâme. *History Studies*. Volume 7/1. Marc.
- Adaloğlu, Hasan Hüseyin. (2017). Siyaset Kültürü Ve Sebüktegin'in *Pendname'si* Üzerine Değerlendirmeler. *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. IV (11). İstanbul.
- Adaloğlu, Hasan Hüseyin. (2009). *TDV İslam Ansiklopedisi: Siyâsetnâme*. TDV. Yay. c. 37. İstanbul.
- Adaloğlu, Hasan Hüseyin. (2004). Siyasetnâmeler'in Klasik Kaynakları. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1-22. Cilt: 5. Sayı: 2.
- Akün, Ömer Faruk. (2002). *TDV İslam Ansiklopedisi: Koçi Bey*. TDV. Yay. c. 26. Ankara.
- Aruçi, Muhammed. (1997). *TDV İslam Ansiklopedisi: Hasan Kâfî Akhisârî*. TDV. Yay. c. 16. İstanbul.
- Aruçi, Muhammed. (1998). *TDV İslam Ansiklopedisi: Hersekli Mehmed Kâmil Bey*. TDV. Yay. c. 17. İstanbul.
- Âşık Çelebi. *Mi'râcü'l-eyâle ve minhâcü'l-adâle*. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi. Hazine. 1768/Revan. 1610.
- Âşık Çelebi. *Tercüme-i Ravzü'l-ahyâr*. Süleymaniye Kütüphanesi. Reşid Efendi. 540/Laleli. 1696.
- Atik, Kayhan. (2020). Pertevi Ali Efendi's Work Named Düstûru'l-Vüzera. *The Journal of Kesit Academy*. Yıl: 6. Sayı: 24.
- Barker, Ernest. (1995). *Social and Political Thought in Byzantium (Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü)*. (çev: Mete Tunçay). İmge Kitabevi. Ankara.
- Bosnavî, Allamek Muhammed b. Musa. *Cevâhiru'l-muzî'a Tercümesi*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi. TY: 2741.

- Bosnevî, Hilmi Baba. *Risâle fi's-siyâse*. Süleymaniye Kütüphanesi. İbrahim Efendi 00422.
- Bosnevî, Hüseyin Hüsnü b. Sâlih. *Zinetü's-sadâre fî tercemeti âdâbi'l-vezâre*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi. TY: 2729/Süleymaniye Kütüphanesi. Esad Efendi 1857.
- Bosnevî, Nergisizade Mehmed. *el-Vasfû'l-Kâmil fi Ahvâlî'l-Vezîrî'l-Âdil*. Beyazıt Kütüphanesi. 920.
- Budinli Abdullah. *Nizâm-ı Devlet Şerhi*. Süleymaniye Kütüphanesi. Esad Efendi. 1865.
- Çaldak, Süleyman. (2006). *TDV İslam Ansiklopedisi: Nergisî*. TDV. Yay. c. 32. İstanbul.
- Çetin, Atilla, (1998). *TDV İslam Ansiklopedisi: Hayreddin Paşa, Tunuslu..* TDV. Yay. c. 17. İstanbul.
- Çetin, Atilla. (1989). *Relations ottomanes-tunisiennes. Studies on Turkish-Arab Relations*. sy. 4. İstanbul.
- Çolak, Orhan M. (2003). İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. Cilt: 1. Sayı: 2.
- Dinç, Emine Nurefşan. (2020). *Hilmi b. Hüseyin Bosnevî'nin Tanzimât'a ve Meclis-i Meb'ûsân'da Gayr-i Müslim Temsiline Dair Risalesi*. *Balkanlar ve İslâm*. (Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı. Edirne Ekim 2019) Ensar Yayınevi. İstanbul.
- Fodor, Pál. (1986). *State and Society, Crisis and Reform, in 15th-17th Century Ottoman Mirror for Princes*. AOH. XL/2-3.
- Giridli el-Hac Ahmed. *Nasihât-nâme*. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi. h. 393.
- Hersekli Mehmed Kamil. *Îkâzû'l-ihvân*. Millet Kütüphanesi. AE. Şeriiyye 297.815.1.
- İpşirli, Mehmet. (2003). *TDV İslam Ansiklopedisi: Lütîfî Paşa*. TDV. Yay. c. 27. Ankara.
- Kâfî, Hasan. *Şerhu'l-Usûlû'l-Hikem fî Nizâmî'l-Âlem*. Hasan Paşa. Yazma 2159.
- Krumbacher, Karl. (1897). *Geschichte der Byzantinischen Litteratur*. München.
- Oluk, Fahri. (2007). *"el-vasfu'l-kamil fi ahvali veziri'l-adil" adlı yazma eserin transkripsiyon ve değerlendirilmesi*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri.
- Pertevi, Ali Efendi. *Düstûrû'l-Vüzerâ Tercümesi*. İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi. ty no: 1669/3919/Süleymaniye Kütüphanesi. Esad Efendi. 2587/Hüsrev Paşa Kütüphanesi. 297. 298. 300.
- Rosenthal, E. I. J. (1968). *Political Thought in Medieval Islam: An Introductory Outline*. Cambridge.
- Röhrborn, Klaus. (1973). *Untersuchungen zur osmanischen Verwaltungsgeschichte*. Berlin.
- Sarıbıyık, Mustafa. (1989). *Hasan Kâfî Akhisârî'nin "Usûlû'l-Hikem fî Nizâmî'l-Âlem" Adlı Eseri Üzerinde Bir Tedkik*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya.
- Ürgübi, Mehmed Lütîfî. *Nesâyih-i Müluk Tercümesi*. Süleymaniye Kütüphanesi. Hüsrev Paşa. 294.
- Yılmaz, Coşkun. (2009). *TDV İslam Ansiklopedisi: Siyasetnâme*. TDV. Yay. c. 37. İstanbul.
- Zencânî. (2019). *Alâeddin Keykûbat'a Sunulan SİYASETNÂME*. Hazırlayan: Hasan Hüseyin Adaloğlu. Yeditepe Yayınevi. İstanbul.